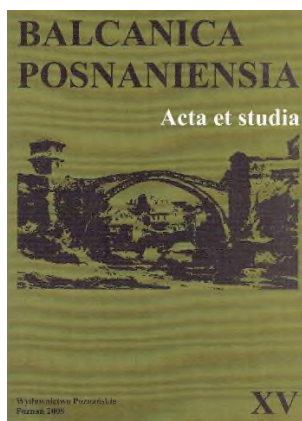

Żurek Piotr, *Kontrowersje, implikacje i megalomanie związane z genezą idei jugosłowiańskiej*, „Balcanica Posnaniensia. Acta et Studia” 2009, t. 15, s. 133–140.

<https://doi.org/10.14746/bp.2009.15.12>

<https://pressto.amu.edu.pl/index.php/bp/article/view/53092>

Instytucją przechowującą materiały źródłowe jest Biblioteka Collegium Historicum Uniwersytetu im. Adama Mickiewicza w Poznaniu.

<http://bch.amu.edu.pl>

Zadanie zostało zrealizowane w ramach konkursu „Społeczna odpowiedzialność nauki II – Wsparcie dla bibliotek naukowych”. Projekt zatytułowany „Digitalizacja archiwalnych wydań czasopism naukowych zgromadzonych przez Bibliotekę Coll. Historicum UAM”. Projekt dofinansowany ze środków budżetu państwa, przyznanych przez Ministra Nauki w ramach Programu Społeczna odpowiedzialność nauki II. Wsparcie dla bibliotek naukowych (umowa nr BIBL/SP/0092/2024/02 z dnia 05.12.2024). Całkowita wartość projektu: 247 236,00 zł. Kwota dofinansowania: 220 836,00 zł.

The institution storing the source materials is the Library of the Collegium Historicum of the Adam Mickiewicz University in Poznań.

bch.amu.edu.pl

The task was carried out within the framework of the competition “Social Responsibility of Science II – Support for Scientific Libraries”. The project entitled “Digitization of archival editions of scientific journals collected by the Library of the Coll. Historicum of Adam Mickiewicz University”. The project was co-financed from state budget funds granted by the Minister of Science within the framework of the Programme Social Responsibility of Science II. Support for Scientific Libraries (agreement no. BIBL/SP/0092/2024/02 of 05.12.2024). Total value of the project: PLN 247,236.00. Amount of co-financing: PLN 220,836.00.

UNIwersYTET
IM. ADAMA MICKIEWICZA
W POZNANIU

Ministerstwo Nauki
i Szkolnictwa Wyższego

Społeczna
Odpowiedzialność
Nauki II

KONTROWERSJE, IMPLIKACJE I MEGALOMANIE ZWIĄZANE Z GENEZĄ IDEI JUGOSŁOWIAŃSKIEJ

PIOTR ŻUREK

ABSTRACT. Piotr Żurek, *Kontrowersje, implikacje i megalomanie związane z genezą idei jugosłowiańskiej* (*Controversies, implications and megalomaniacs connected with the genesis of a Yugoslav idea*).

Balcanica Posnaniensia. Acta et studia, XV, Poznań 2009, Wydawnictwo Poznańskie, pp. 133-140, ISBN 978-83-7177-519-2, ISSN 0239-4278. Polish text with a summary in English.

Piotr Żurek, Akademia Techniczno-Humanistyczna w Bielsku-Białej, ul. Willowa 2, 43-309 Bielsko-Biała, Polska-Poland.

Idea jugosłowiańska należy do tych nielicznych ponadnarodowych idei politycznych, które zostały zrealizowane i przeżyły moment upadku, jednak sam proces materializowania idei wypaczył pierwotne założenia jej twórców.

Obecnie w poglądach naukowych można spotkać różnego rodzaju teorie upatrujące genezę idei jugosłowiańskiej w wielu południowosłowiańskich ruchach narodowych (począwszy od drugiej połowy XVIII wieku)¹. Czynnikiem ten jest niczym innym jak spadkiem po dorobku naukowym XX wieku. Przypomnijmy, że XX wiek to moment bezpośredniej realizacji idei jugosłowiańskiej. W latach 1918-1941 mamy do czynienia z istnieniem Królestwa Serbów, Chorwatów i Słoweńców (SHS) oraz Królestwa Jugosławii – państw zdominowanych przez wielkoserbski reżim dynastii Karađorđevićów, natomiast w latach 1945-1991 funkcjonowała komunistyczna Jugosławia oparta na autorytarnych rządach Josipa Broz-Tito.

Obydwa te reżimy wywierały duży wpływ na trendy panujące w nauce. Jednym z tego przejawów było obsesyjne poszukiwanie korzeni i udokumentowanie jak najdawniejszej genezy idei jugosłowiańskiej. Spowodowało to, że wielu „ambitnych” naukowców, fałszując historię, starało się wykazać długą i dziejową misję rozwoju idei jugosłowiańskiej. Idea ta była przede wszystkim ukazywana jako główne pragnienie narodów południo-

¹ Zob. A. Giza, *Idea jugoslawizmu w latach 1800-1918*, Szczecin 1992; tenże, *Narodziny i rozpad Jugosławii*, Szczecin 1994; D. Pavličević, *Povijest Hrvatske*, Zagreb 2000, s. 267 (tłumaczenie polskie *Historia Chorwacji*, Poznań 2004 – nie jest dokładne w terminologii); B. Jelavich, *Historia Bałkanów. Wiek XVIII i XIX*, Kraków 2005, s. 300-302.

wosłowaniańskich i według reprezentowanych sądów odzwierciedlała nawet największy stopień nacjonalizmu i patriotyzmu tych narodów².

Niemalże modelową reprezentacją przedstawionego wyżej szablonu standardu były teorie głoszone na ten temat w okresie międzywojennym przez wybitnego chorwackiego historyka Ferda Šišicia. Szczególnie znana jest jego książka *Jugoslovenska misao. Istorija ideje jugoslovenskog ujedinjenja i oslobođenja od 1790-1918*, wydana cyrylicą i po serbsku w Belgradzie, w roku 1937, w której autor zakreślił rozwój idei jugosłowiańskiej od chorwacko-węgierskiej wojny językowej aż po proklamowanie Królestwa SHS. W przypadku genezy idei jugosłowiańskiej, Šišić stworzył swoisty schemat (szablon), powielany w późniejszych latach przez innych historyków opcji projugosłowiańskiej. Schemat ten wygląda następująco:

- rok 1790 chorwacko-węgierska wojna językowa i związana z tym działalność Maksymiliana Vrhovca;
- powstania serbskie (1804-1813 i 1815);
- prowincje iliryskie (1809-1815);
- iliryzm (1835-1848);
- *Načertanije* (1844);
- Wiosna Ludów (1848-1849);
- idee biskupa Josipa Juraja Strossmayera i kanonika Franja Račkog (lata sześćdziesiąte XIX wieku).

Według Šišicia Maksymilian Vrhovac, Karađorđe, Miloš Obrenović, Ljudevit Gaj, Ilija Garašanin i ban Josip Jelačić byli świadomymi realizatorami idei jugosłowiańskiej. Chorwacki historyk nie dostrzegał (albo bardziej nie chciał dostrzegać), że tak naprawdę Vrhovac, Gaj i Jelačić reprezentowali program kroatocentryczny, a Karađorđe, Obrenović i Garašanin – program serbocentryczny. Oczywiście Ferdo Šišić był historykiem proreżimowym i właśnie dlatego stosował ten sztuczny schemat³. Jego oddanie dynastii Karađorđevićów najlepiej ukazują ostatnie zdania jego sztandarowej książki kończącej się na roku 1918 i proklamowaniu SHS: „I tak na koniec został urzeczywistniony sen tylu wieków i pokoleń, a pełnym zwycięstwem została dokończona wielka epopeja jugosłowiańskich patriotów przez całą historię a szczególnie dziewiętnastego stulecia. W tej epopei zawsze prym wiodła jugosłowiańska dynastia narodowa Karađorđevićów”⁴.

² Por. *Istorija Jugoslavije*, Beograd 1973.

³ Wśród chorwackich historyków powszechnie krąży opinia, że Ferdo Šišić znajdował się pod silnym wpływem swojej żony, która była Serbką. Według tej opinii, to jego żona nakłaniała historyka do „spisywania dziejów” zgodnie z polityką historyczną wielkoserbskiego reżimu w Belgradzie. Obecnie Chorwacka Akademia Nauki i Sztuki (HAZU) i diecezja djakowicka przygotowują nowe wydanie, *Korespondencija Rački-Strossmayer*, ponieważ w pierwszym wydaniu redagowanym właśnie przez Šišicia zostało celowo opuszczonych wiele niewygodnych fragmentów, nawet całych listów, co często wypaczało sens źródła. Zob. F. Šišić, *Josip Juraj Strossmayer. Dokumenti i korespondencija*, t. I, Zagreb 1933; tenże, *Korespondencija Rački-Strossmayer*, t. I-IV, Zagreb 1929-1933.

⁴ F. Šišić, *Jugoslovenska misao. Istorija ideje jugoslovenskog ujedinjenja i oslobođenja od 1790-1918*, Beograd 1937, s. 272.

Ten lansowany głównie przez Šišicia schemat genezy jugosławizmu aktualny był również po roku 1945. Wymienić tutaj należy przede wszystkim prace – reprezentanta historiografii serbskiej Milorada Ekmečića – jego dwutomowe dzieło *Stvaranje Jugoslavije 1790-1918*, (Belgrad 1989), oraz dwie książki reprezentanta historiografii chorwackiej Petara Korunića *Jugoslavenska ideologija u hrvatskoj i slovenskoj politici. Hrvatsko-slovenski politički odnosi 1848-1870*, (Zagreb 1986) i *Jugoslavizam i federalizam u hrvatskom nacionalnom preporodu 1835-1875* (Zagreb 1989).

Milorad Ekmečić już w pierwszych słowach wstępu do swojej książki *Stvaranje Jugoslavije 1790-1918* pisze: „Jugosłowiańskie zjednoczenie państwowe roku 1918 jest owocem długiego rozwoju historycznego który nieprzerwanie trwa więcej niż jeden wiek. I chociaż ten period zwykle się nazywa okresem odrodzeń narodowych lub budzeniem świadomości narodowej, w tym tekście wyrażenie to zamieniłem pojęciem nacjonalizmu”⁵.

Natomiast Petar Korunić w książce *Jugoslavizam i federalizam u hrvatskom nacionalnom preporodu 1835-1875* definiuje jugosławizm jako „akcyjną i mobilną ideologię (dokładniej jako podzespół politycznej ideologii) w chorwackiej nacjonalnej polityce, jaką trzeba postrzegać jako historyczno-rewolucyjny czyn, który był ukierunkowany na tworzenie nowego społeczeństwa południowosłowiańskiego i nowej kultury oraz oddziaływał na formowanie nacji (chorwackiej nacjonalno-politycznej wspólnoty) i stworzenie południowosłowiańskiej multietnicznej federacyjnej kultury i wspólnoty państwowej”⁶. Milorad Ekmečić oraz Petar Korunić, lansując genezę idei jugosłowiańskiej zgodnie ze schematem Šišicia, celowo mylili pojęcia „idea południowosłowiańska” i „idea jugosłowiańska”, nie chcąc pamiętać o tym, że te dwie idee są całkiem inne.

Termin „idea południowosłowiańska” (po chorwacku *ideja južnoslavenska*; po serbsku *ideja južnoslovenska*) obejmuje wszystkie programy polityczne, narodowe i ekspansjonistyczne Słowian południowych, natomiast termin „idea jugosłowiańska” (po chorwacku *ideja jugoslavenska*; po serbsku *ideja jugoslovenska*) dotyczy tylko i wyłącznie idei stworzonej przez biskupa Josipa Juraja Strossmayera i kanonika Franja Račkog w latach sześćdziesiątych XIX wieku. Zgodnie z tym wszystkie idee i programy polityczne powstałe przed tą datą nie mogą być w żaden sposób związane z jugosławizmem. Idea jugosłowiańska była ideą południowosłowiańską, ale idea południowosłowiańska nie była jugosłowiańską.

Najbardziej znanymi ideami południowosłowiańskimi są iliryzm i *Načertanije*. Błędem jest jednak utożsamianie iliryzmu i *Načertanija* z ideą jugosłowiańską, ponieważ jugosławizm powstał dużo później. I tak naprawdę iliryzm był programem kroatocentrycznym, a *Načertanije* – serbocentrycznym.

Niestety zarówno w starszej, jak i we współczesnej literaturze, często dochodzi do wymieszania tych pojęć. W polskiej nauce, jugosławizm jest błędnie przypisywany polityce księcia Adama Jerzego Czartoryskiego i Hotelu Lambert, którzy przede wszystkim faworyzowali Serbów i lansowali idee serbocentryczne (wielkoserbskie)⁷.

⁵ M. Ekmečić, *Stvaranje Jugoslavije 1790-1918*, t. I, Beograd 1989, s. 7.

⁶ P. Korunić, *Jugoslavizam i federalizam u hrvatskom nacionalnom preporodu 1835-1875*, Zagreb 1989, s. 76.

⁷ Por. A. Giza, *Polskie aspekty jugosławizmu w latach 1848-1875*, „Szczecińskie Studia Historyczne”, 1997, nr 9, s. 17-33; B. Zieliński, *Serbowie na ziemi*, „Tygiel Kultury”, 2003 nr 7/9, s. 6-13;

Wracając jeszcze do iliryzmu, należy podkreślić, że jedyną platformą łączącą tę ideologię z jugoslawizmem jest fakt, iż obydwie te programy polityczne i kulturalne zrodziły się na gruncie chorwackim oraz że stworzyli je ludzie będący w latach 1835-1848 zagorzałymi zwolennikami chorwackiego odrodzenia narodowego. Na fakt ten zwraca uwagę Joanna Rapacka w definicji idei jugosłowiańskiej zawartej w książce *Leksykon tradycji chorwackich* (Warszawa 1999). Nieprzypadkowo znana polska slawistka określiła ją jako „nowoczesna kontynuacja [...] odrodzeniowego iliryzmu”⁸.

Próbując przedstawić okoliczności powstania idei jugosłowiańskiej, należy przede wszystkim przyjrzeć się działalności Strossmayera. Trzeba zwrócić uwagę, że w młodości był on zatwardziałym ilirystą i chorwackim nacjonalistą⁹. W okresie Wiosny Ludów był silnie związany z banem Josipem Jelačićem i popierającymi go kręgami politycznymi w Wiedniu¹⁰. Jego faktyczna publiczna działalność polityczna jako członka Wzmocnionej Rady Państwa oraz żupana virovitickiego i lidera Chorwackiej Partii Narodowej praktycznie ograniczała się do lat 1860-1867¹¹. Na ten okres przypada również publiczna działalność polityczna Račkog¹². Przypomnijmy, że właśnie w tych latach toczyła się w Austrii dyskusja na temat przyszłego ustroju państwa. Dyskusji tej towarzyszyła też walka ugrupowań chorwackich o status Chorwacji w monarchii Habsburgów.

Już 26 września 1860 roku w swoim burzliwym przemówieniu wygłoszonym w trakcie obrad Wzmocnionej Rady Państwa, Strossmayer opowiedział się za federacyjnym urządzeniem monarchii oraz domagał się przywrócenia w Chorwacji języka narodowego w życiu publicznym i szkolnictwie. Biskup djakowski wyraził również nadzieję, że dojdzie do zjednoczenia Chorwacji z Dalmacją¹³. W trakcie obrad chorwackiego saboru wiosną i latem 1861 roku zarówno Strossmayer, jak i Chorwacka Partia Narodowa stwierdzały, że Trójjedne Królestwo Dalmacji, Chorwacji i Sławonii jest krajem związanym z Węgrami tylko osobą króla. Ten akt prawny głosił również, że Chorwacja może wejść z Węgrami w nowy układ, ale na zasadzie równouprawnienia i całości terytorialnej. Wszystkie te postulaty zostały zawarte w uchwalonym przez sabor artykule 42, który stał się dla zwolenników Chorwackiej Partii Narodowej fundamentem jej polityki w negocjacjach z Węgrami¹⁴.

Z. Święch, *Trzy tajne dokumenty*, Kraków 2003; Zob. P. Żurek, *Hotel Lambert i Chorwaci 1843-1850*, Warszawa 2005.

⁸ J. Rapacka, *Leksykon tradycji chorwackich*, Warszawa 1997, s. 93-94.

⁹ V. Koščak, *Josip Juraj Strossmayer. Političar i mecena*, Osijek 1990, s. 11-12; N. Ikić, *J.J. Strossmayer i crkveno, kulturno i nacionalno jedinstvo*, Sarajevo 2002, s. 18.

¹⁰ J.J. Strossmayer do J. Jelčića, (Wiedeń, 30 VIII 1848), [w:] F. Šišić, *Josip Juraj Strossmayer. Dokumenti*, s. 40; R. Katičić, *Strossmayer u Beču 1847-1850*, „Forum” 29 (1990), t. LIX, z. 5-6, s. 621-622.

¹¹ M. Cepelić, M. Pavić, *J.J. Strossmayer biskup bosansko-đakovački i sriemski 1850-1900*, Zagreb 1900-1904, s. 442; W.B. Tomljanovich, *Biskup Josip Juraj Strossmayer: nacionalizam i moderni katolicizam u Hrvatskoj*, Zagreb 2001, s. 82-86.

¹² M. Gross, *Vijek i djelovanje Franje Račkoga*, Zagreb 2004, s. 53-251.

¹³ J. Horvat, *Politička povijest Hrvatske*, t. I, Zagreb 1990, s. 156-157.

¹⁴ W. Felczak, *Uгода węgiersko-chorwacka 1868 roku*, Wrocław 1969, s. 79-87.

Te właśnie wydarzenia, które rozegrały się w latach 1860-1861, były momentem narodzenia się idei jugosłowiańskiej. W roku 1860 w całym Cesarstwie Austriackim doszło do liberalizacji życia politycznego, w tym do pojawienia się programów politycznych poszczególnych narodów zamieszkujących państwo. Zachęciło to Chorwatów do przedstawienia swoich postulatów. Nie jest przypadkiem, że właśnie w roku 1860 w głowach Strossmayera i Račkiego zrodził się pomysł, który początkowo przybrał formę organizacji kulturalnej i naukowej – Jugosłowiańskiej Akademii Nauki i Sztuki (JAZU). Urzeczywistnienie tej myśli zostało zapoczątkowane w roku 1861 i – jak się dowiadujemy z zapisów chorwackiego saboru – w tym samym czasie podjęto decyzje o powołaniu w przyszłości Jugosłowiańskiego Uniwersytetu, Jugosłowiańskiego Teatru oraz uznano „język jugosłowiański” za urzędowy na terenie Trójjedynego Królestwa¹⁵.

Należy w tym miejscu zauważyć, że całkiem nieprzypadkowo nie pojawia się w tych nazwach termin „chorwacki”, lecz „jugosłowiański”, a przecież te uchwały zostały podjęte przez chorwacki sabor. Dlatego też od razu nasuwa się konkluzja, że autorzy tych ustaw, przede wszystkim członkowie Chorwackiej Partii Narodowej, przez termin „jugosłowiański” rozumieli „chorwacki”.

Jak wspomnieliśmy już wyżej, dzięki tym ustawom idea jugosłowiańska ujawniła się właśnie jako pewna myśl kulturalna i naukowa, dlatego by nie drażnić dworu wiedeńskiego i Węgrów. Pierwszą próbą programowego ujęcia idei jugosłowiańskiej jako myśli politycznej był artykuł kanonika Račkiego zatytułowany *Jugoslovjenstvo* i wydany w zagrzebskim „Pozorze” (1860, nr 27-29). W artykule tym Rački w bardzo zawołowany sposób wytłumaczył termin „jugosłowiaństwo” jako nazwę określającą narody słowiańskie zamieszkujące obszar, który nazywa „Jugoslovjenija”. Jego zdaniem obszar ten rozpościera się od rzeki Soczy do Maricy i od Adriatyku do Morza Czarnego. Pierwszym etapem zjednoczenia zamieszkujących ten obszar Słowian powinno być przyjęcie wspólnego języka w literaturze. Rački proponował język „serbsko-chorwacki” przy równoprawnym użyciu alfabetu łacińskiego i cyrylicy. Zjednoczeniu powinno służyć również powołanie jugosłowiańskiej akademii. Zdaniem Račkiego południowi Słowianie powinni się zjednoczyć na terytorium Austrii, w tym w obrębie Korony Świętego Stefana, i w ten sposób silnie oddziaływać „na swoich braci po drugiej stronie Sawy” aż do momentu zjednoczenia. Innymi słowy: „jugosłowiaństwo” zostało tutaj przedstawione w pierwszym etapie jako stworzenie południowosłowiańskiego elementu politycznego i administracyjnego w ramach monarchii Habsburgów, który byłby przeciwwagą dla żywiołu węgierskiego, natomiast w drugim etapie to „jugosłowiaństwo” zostałoby wyeksportowane na inne ziemie południowosłowiańskie¹⁶.

Wszystkie przedstawione przez Račkiego postulaty były realizowane. O próbie eksportu „jugosłowiaństwa” na drugą stronę Sawy świadczą częste kontakty Strossmayera z władzami Księstwa Serbskiego, a przede wszystkim jego spotkania i negocjacje z Iliją Garašaninem prowadzone w latach sześćdziesiątych XIX wieku. W ich efekcie, według wszelkiego prawdopodobieństwa, miał być nawet podpisany tajny układ serbsko-chor-

¹⁵ *Spisi saborski sabora Kraljevinah Dalmacije, Hrvatske i Slavonije od god. 1861*, z. 1, Zagreb 1862, s. 17, 27, 44-52, 57-58, 69-70, 87-101.

¹⁶ F. Rački, *Jugoslovjenstvo*, [w:] J.J. Strossmayer, F. Rački, *Politički spisi*, Zagreb 1971, s. 277-290.

wacki o budowie wspólnego państwa jugosłowiańskiego¹⁷. Strossmayer widział w nim alternatywę dla dualizmu i madziaryzacji.

Zastanawiając się nad wizją „jugosłowiaństwa” w rozumieniu Strossmayera, należy również nawiązać do tekstu *Memorandum*, jakie chorwacki biskup złożył wiosną 1867 roku w Hotelu Lambert w Paryżu (dokument ten w zasadzie nie jest znany historykom południowosłowiańskim). Biskup Strossmayer w swoim antydualistycznym *Memorandum* opowiedział się za austrosławizmem i nakreślił misję, jaką mają do spełnienia Chorwaci. Strossmayer uznał, że powołaniem Chorwatów jest realizacja programu austrochorwackiego, czyli budowy Wielkiej Chorwacji lub Jugosławii w ramach monarchii habsburskiej¹⁸, co zresztą korespondowało z tym, co pisał o „jugosłowiańskości” Rački.

Należy przy tym pamiętać, że chorwaccy narodowcy prowadzili dwie polityki jugosłowiańskie: **jawną**, która dążyła do politycznego zjednoczenia Chorwatów, Słoweńców i Serbów z Wojwodiny w jedną z państwowych jednostek federacyjnej Monarchii Habsburgów, i **tajną**, która parla do stworzenia niepodległego państwa jugosłowiańskiego¹⁹. Założenia **jawnego** jugosławizmu Strossmayer przedstawił w *Memorandum*, jakie złożył w Hotelu Lambert.

Wydaje się, że między tą **jawną** a **tajną** polityką Strossmayera istniał pewien łącznik, gdyż obydwie przygotowywały grunt pod jeden cel – stworzenie niezależnego państwa jugosłowiańskiego, które byłoby zorientowane prochorwacko. **Jawna** i **tajna** polityka miała z jednej strony przygotować grunt pod ten proces, a z drugiej – być zasłoną dymną dla prawdziwych chorwackich zamiarów politycznych w stosunkach z Austro-Węgrami i Serbami. **Jawna** polityka miała zmylić czujność Austro-Węgier, a **tajna** – Serbii.

Oczywiście jugosławizm inaczej pojmowały władze Serbii, które przejęły tę ideologię i dostosowały do własnego wielkoserbskiego planu politycznego. W efekcie tego Strossmayer odszedł od idei jugosłowiańskiej.

Strossmayer i Rački byli chorwackimi patriotami i wszystko, co robili zarówno na niwie polityki, jak i religii, podporządkowane było przede wszystkim interesom Chorwacji. Chorwaci wymyślili iliryzm i jugosławizm nie jako jakieś idealistyczne ideologie, które miały uszczęśliwiać inne narody południowosłowiańskie, ale jako programy polityczne, których cele służyły Chorwatom. Jest rzeczą niezaprzeczalną i logiczną, że twórcy różnych pomysłów, tworząc jakąś ideologię mają na uwadze tylko interesy swoje lub ugrupowania, które reprezentują. Na pewno nie było przypadkiem to, że katolicyzm i przeprowadzona na bazie głągoliczkiej liturgii słowiańskiej unia kościołów miała być dla Strossmayera podstawowym elementem chorwackiej ideologii jugosławizmu.

W okresie swojej wczesnej działalności biskup Strossmayer uważał ideę unii kościołów za jeden z elementów zjednoczenia dwóch największych narodów południowo-

¹⁷ P. Korunić, *Jugoslavenska ideja u hrvatskoj politici 1866-1868*, „Zbornik Zavoda za povijesne znanosti istraživačkog centra Jugoslavenske akademije znanosti i umjetnosti” 11(1981), s. 1-107.

¹⁸ W. Felczak, *Tajna polityka chorwacka w 1867 r. w świetle nieznanych dokumentów*, „Studia Historyczne”, R. XI, z. 3 (42), 1968, s. 343-365; P. Żurek, *Kontakty biskupa Strossmayera z polską emigracją w Paryżu w roku 1867*, „Studia Historyczne”, R. XLV, 2002, z. 3-4, s. 275-287.

¹⁹ P. Korunić, *Jugoslavenska ideja*, s. 60.

słowiańskich – Serbów i Chorwatów. Unia miała zlikwidować największą przeszkodę w procesie budowy państwa jugosłowiańskiego. W tym celu, już jako biskup, propagował unię na terenie Chorwacji, Serbii oraz Bośni i Hercegowiny. Jak wiadomo, unia Kościoła katolickiego z prawosławnym polegała przede wszystkim na uznaniu przez tych drugich zwierzchnictwa papieża. Chorwacki biskup nie ukrywał, iż dążył do tego, aby misję w Serbii przejęło duchowieństwo chorwackie. Oczywiście krył się za tym pewien cel, chorwaccy misjonarze mieli bowiem doprowadzić do unii kościołów w Serbii. Innymi słowy miało to polegać na skroatyżowaniu Serbów. Od dłuższego czasu tego typu akcja była już prowadzona wśród Serbów zamieszkujących Chorwację właściwą, Sławonię i Dalmację. Strossmayer nie przestał popierać unii kościołów, nawet gdy porzucił ideę jugosłowiańską. Zjednoczenie Kościołów lansował wówczas jako zwolennik czystego programu kroatocentrycznego²⁰.

Strossmayer odszedł od idei jugosłowiańskiej w roku 1881, gdy dowiedział się o zawarciu tajnej konwencji austriacko-serbskiej.

CONTROVERSIES, IMPLICATIONS AND MEGALOMANIAS CONNECTED WITH THE GENESIS OF A YUGOSLAV IDEA

S u m m a r y

The Yugoslav idea belongs to the few political ideas that used to be pan-national and were put into practice and then fell down. Its realization, however, distorted the original premises of the initiators.

Nowadays, there are different theories seeing genesis of the Yugoslav idea in many South Slavic national movements (starting from the second half of the 18th century). It has to be remembered that the 'South Slavic idea' (*južnoslavenska*) and the 'Yugoslav idea' (*jugoslavenska*) are two different issues. Unfortunately, both in the older as well as contemporary literature one can encounter a mixture of these two notions. In Polish historiography, Yugoslavism is mistakenly attributed to the policy of prince Adam Jerzy Czartoryski and the Hotel Lambert, who mainly supported Serb-centered ideas (the idea of Great Serbia).

The notion of the 'South Slavic idea' includes all national ideas created by the Southern Slavs. The most important South Slavic ideas are: Illyrism (1835-1848) and Načertanije (1844). It is, however, wrong to identify them with the 'Yugoslav idea' because Yugoslavism was a separate South Slavic political program originated in the 60s of the 19th century. Its creators and propagators were two Croat politicians and Catholic church officials – bishop Josip Juraj Strossmayer and a canon Franjo Rački.

Strossmayer was an ardent Croat patriot and everything he did in the field of politics and religion was subjected to the Croatia's and Croats' interests. The author of the present work tries to answer the question what the ideology of Yugoslavism really looked like according to Strossmayer and Rački. The aim of this paper is also to respond to a quandary why the basis for Yugoslavism was founded by the Catholic church officials.

²⁰ P. Żurek, *Kardynał Mieczysław Ledóchowski i Kościół katolicki w Serbii w drugiej połowie XIX wieku*, „Przegląd Historyczny”, t. XCIV, 2003, z. 1, s. 23-41.